



MARTÍ DOMÍNGUEZ

L'amic Jesús Navarro, investigador de l'Institut de Física Corpuscular de València i bon lector, em pregunta com és que Joanot Martorell parla en la seua novel·la de *dacsa* quan encara no havien descobert les Amèriques. Fa uns anys, ja vaig escriure en aquestes planes un article al voltant de l'estratoni d'Ausiàs March, on es produïa un cas semblant d'incomprensible anacronisme. Com era possible que aquell que es deia Ausiàs March coneguera aquesta planta al·lucinògena, quan encara no havia estat introduïda de les Índies?

La veritat és que aquella pregunta va quedar en l'aire, amb diferents respostes igual de plausibles. Es poden manllevar els vells noms populars i emprarlos per a noves varietats arribades del Nou Món? En aquest cas, la paraula *dacsa* apareix en dos moments de la novel·la cavalleresca de Martorell: al capítol 189, en el moment en què es descriuen els dibuixos del domàs del Conestable ("l'una part era de brocat sobre brocat carmesí, l'altra mitat era de domàs morat; e lo domàs era brodat de garbes de dacsa"), i al capítol 317, quan escorcollen el castell del Cabdillo ("Regoneguerem tot lo castell, e trobaren-lo fornit de moltes vitualles, ço és de mill e de forment, dacsa e panís per a set anys"). Martorell, doncs, diferencia la dacsa del panís, cosa que a les nostres terres sovint no és evident. De vegades, tots dos termes s'empren indistintament per al·ludir al gra vingut d'Amèrica, també denominat blat d'Índies (equivalent al blat de moro del Principat). La resposta a aquestes preguntes ens la dona Ferran Garcia-Oliver en el seu excepcional llibre *La vall de les sis mesquites. el treball i la vida a la Valldigna medieval* (Universitat de València), on reconstrueix, amb tota mena de detalls, la vida i misèria dels camperols de la vall d'Alfàndec: "La dacsa [en el cultiu de la vall] ocupa un lloc primordial. Cal no confondre-la amb el blat de moro o el *maíz* americà, importat a casa nostra a primeries del sis-cents. Si els



"Avui som incapaços de saber de quina classe de planta es tractava, tan sols que devia semblar una mena de sorgo"

llauradors valencians aplicaren el mateix nom a l'un i a l'altre és perquè el gra de les Índies devia presentar similituds amb l'autòcton."

En què consistia, doncs, la dacsa primigènia? El gra devia ser "similar", però sens dubte es tractava de dues espècies radicalment diferents. Garcia-Oliver ens indica que "devia assemblar-se bastant al panís per la seua morfologia i per ser també un gra de primavera". Joan Coromines escriu referint-se al panís: "En els temps antics i a l'Edat Mitjana només designava la gramínia *Setaria italica*, la grana de la qual s'usava molt per a aliment de les cavalcadures i fins de l'home. [...] Des de la possessió d'Amèrica i la introducció de noves plantes, altres gramínies més o menys diferents han vingut a complementar i en part a substituir l'ús del panís (reservat cada vegada més a l'alimentació d'ocells) i en conseqüència li han vingut a usurpar o imitar el nom." El *maíz* americà va anar a poc a poc ocupant el lloc de cultiu del panís i de la dacsa, fins l'extrem de, com diu Coromines, usurpar-los el nom. Però en

el cas de la dacsa, l'extinció va ser molt més dramàtica: avui som incapaços de saber exactament de quina classe de planta es tractava. Tan sols podem escatir que devia semblar una mena de sorgo mediterrani.

Vulgues que no, aquest fou en certa manera l'inici de la globalització dels cultius, i de l'extinció de moltes espècies autòctones. A la dacsa, o panís, o blat de moro, ara li esdevé alguna cosa semblant: de les moltes varietats que es coneixien (dacsa barrenda, confitera, esclafidora, guixenca, lluenta, del queixal, rosera o clotxera, torratera, etc.) tan sols unes poques es continuen cultivant. Algú ha pres la precaució de conservar un banc de llavors de totes aquestes varietats? O passarà com amb la dacsa del Tirant, i es convertiran en elements purament literaris? En llepafilismes d'erudits i d'historiadors, que troben gust a reconstruir l'aventura dels homes.